

Významný sovietsky bádateľ Kessidi v monograficky koncipovanej práci skúma vznik gréckeho filozofického myslenia. Autorov prístup k uvedenej problematike je komplexný a metodologicky prepracovaný: zahŕňa nielen obdobie bezprostredného zrodu gréckej filozofie, ale podrobne traktuje aj otázku vzťahu k predfilozofickým formám vedomia, k mýtu, k náboženskej a umeleckej tvorbe.

Skúmanie odkazu gréckeho filozofického myslenia je dodnes aktuálne. Marxistická filozofia mu venuje veľkú pozornosť, čo odôvodnil ešte Engels: „V rozličných podobách gréckej filozofie nájdeme už v zárodku, v stave vzniku takmer všetky neskoršie spôsoby myslenia.“ Vzniku gréckej filozofie, venujú pozornosť i súčasné smery buržoáznej filozofie, a tak marxistický výklad s tým súvisiacich otázok je nanajvýš potrebný. Kessidi splnil túto náročnú úlohu na vysokej úrovni: svoju interpretáciu podoprel priamym a dôkladným rozborom prameňov, v ktorej využil aj najnovšie stanoviská ďalších sovietskych bádateľov, a konfrontoval ju s názormi zahraničných autorov.

Kessidi neprijíma v dejinách filozofie často tradovaný názor, ktorý hovorí o „gréckom zázraku“, o „náhľom“ objavení sa prvých gréckych vedcov a filozofov. Zákonite nachádza ich predchodcov.

V prvej kapitole skúma spoločensko-ekonomický základ gréckej kultúry. Oproti starším názorom, že v ranom antickom období základom spoločnosti výroby bola nútená práca otrokov, na základe analýzy prameňov (najmä Tukydidu) a poznatkov ďalších autorov tvrdí, že vtedy ešte inštitúcia otroctva nevytlačila prácu slobod-

ných občanov, ktorá spolu s demokraciou v mestských štátoch (polis) bola predpokladom rozvoja gréckej kultúry.

Antická výroba si nekládla cieľ zisk pre zisk, uspokojovala osobné potreby občanov a podľa Marxových slov zabezpečovala realizáciu ich ľudskej podstaty. Produktom gréckej demokracie je grécka paideia, pod ktorou treba rozumieť výchovu, vzdelanosť, kultúru. Bezprostrednou podmienkou zrodu paideiy bolo písma, ktoré Gréci prevzali od Feničanov a v 8. stor. pr. n. l. zdokonalili. S procesom demokratizácie kultúry súvisí vznik písomných diel filozofov, historikov a básnikov (zápis Homérových a Hesiodových eposov). Podstatu paideiy vymedzovala idea o vedúcom postavení ľudského rozumu, princíp rozumového chápania sveta a tvorivého (prometeovského) poslania človeka. Svetonázor starých Grékov bol podmienený optimistickým nazeraním na svet, úsilím o harmóniu materiálnej a duchovnej stránky života, predstavou o slobode človeka a vedomím jeho jednoty s kozmom.

Mimoriadne rozšírenie otroctva v posledných storočiach staroveku urýchlilo pád mestských štátov a celej antickej kultúry.

V druhej a tretej kapitole autor skúma mýtus, jeho vzťah k poznaniu, náboženstvu a umeleckej tvorbe.

Mýtus je produktom kolektívnej tvorby ľudu z najstarších čias, odráža jeho názory na prírodné javy a život, počiatky vedeckých faktov, náboženské a mravné predstavy, umelecko-estetické ctenie. Poznanie síce sprevádza mýtus, ale nie je jeho jadrom; „podstatou mýtu nie je vysvetľovanie, ale objektivizácia subjektív-

nych dojmov a zážitkov". V tomto procese, ktorý ešte nemožno považovať za druh abstraktného pojmového myslenia, sa stotožňuje predmet fantázie s tým, čo reálne existuje. V prvotnom vedomí mýtus bol úzko spätý s umeleckou tvorbou a náboženstvom, v gréckej mytológii však umelecké motívy prevládali nad náboženskými.

Vznik eposu a poézie umožnil zmenu mytologického stotožnenia na umelecké prirovnanie. Za tvorca gréckeho eposu sa pokladá Homéros (žil pravdepodobne v 8. stor. pr. n. l.). Ílias a Odysseia na vysokej umeleckej úrovni odrážajú spoločenský život obdobia, v ktorom vznikali, a zároveň obsahujú spomienky na mykénsku epochu (11. až 9. stor. pr. n. l.), čiže na prechodné obdobie od prvotnopospolného zriadenia k otrokárskemu. Kessidi všestranne rozoberá obidva eposy, ich štýl, vzťah k mýtu a náboženstvu, Homérove prirovnanie, postavu epického hrdinu, problém osudu a slobody. Najmä prirovnanie, v ktorom nevidí iba umelecko-estetický prostriedok, ale aj nástroj poznania a sebapoznania človeka, považuje za to hlavné a nové, čo vniesol Homéros do legendy a mýtu; z podobných prirovnaní vznikli neskôr prvé prírodnofilozofické analógie.

Štvrtú kapitolu venoval autor problému vzniku gréckej filozofie a prechodu od obrazu k pojmu.

V gréckej mytológii je svet podobný univerzálnej (kozmickej) rodovej občine, vzťahy medzi prírodnými javmi (personifikované najmä v postavách bohov) sa prirovnávajú k vzťahom medzi ľuďmi. Vznik bohov, ktorý je súčasne aj vznikom sveta, chápe teokozmogónia ako výsledok po-hlavných vzťahov. V Hesiodovej *Teogónii* možno však zistiť posun od predstáv o pohlavných vzťahoch k prírodnofilozofickým predstavám, keď nejasne vyslovuje myšlienku čohosi vše-

obecného a prapôvodného, čo pomenoval ako Chaos.

Proces racionálneho chápania skutočnosti sa začal ešte za homérskych čias a kvalitatívne nový stupeň dosiahol v učení Tálesa, Anaximandra a Anaximena, ktoré súvisí s celkovým rozvojom antických miest. V starovekom Grécku prírodné vedy a filozofia sa zrodili súčasne na rozhraní 7.—6. stor. pr. n. l. a asi až do konca 5. stor. pr. n. l. tvorili jednotný celok, ktorý bol neskôr nazvaný prírodnou filozofiou.

Grécka filozofia (najmä materialistická) vznikla z nahromadených poznatkov, ktoré sa dostali do konfliktu s tradičnými nábožensko-mytologickými predstavami. Vznik filozofie neznamena racionalizáciu týchto svojvoľných predstáv, ale ich kritiku a prekonanie, zrod nového typu myslenia, ktorý Gréci označovali termínom logos.

Z teoreticko-poznávacieho hľadiska „genéza gréckej filozofie je procesom prechodu od mytologického obrazu k abstraktnému pojmu, od mýtu k logu“.

Pre ranú grécku filozofiu je charakteristická špecifická koncepcia „počiatku“ (arché) všetkých vecí. Milétski myslitelia sa rozchádzajú v chápaní „arché“ (Táles — voda, Anaximandros — apeiron, Anaximenes — vzduch) a všeobecného usporiadania sveta. Zhodujú sa však v tom, že začiatok sveta nie je mŕtva látka, ale živé, aktívny zachováajúci sa princíp, ktorý formuje svetové procesy (Herakleitov „večne živý oheň“ — logos).

Od koncepcie „arché“ dospeli grécki filozofi k „teórii“ (logos), v ktorej „je úzko spätý názorný obraz a abstraktný pojem, živé nazeranie a abstraktné myslenie, zmyslovo-intuitívne a racionálno-logické momenty poznania“.

Výsledkom zachovania niektorých

podstatných prvkov predfilozofického myslenia v ranej gréckej filozofii je hylozoizmus (predstava o oduševnenosti prvopočiatku vecí), panteizmus (predstava o svete ako živej bytosti a „božskom“ usporiadaní vecí) a antropomorfizmus alebo sociomorfizmus (predstava o svete-kozme ako univerzálnej polis).

Milétski materialisti urobili podstatný krok od mytologicko-teogonických predstáv k teoretickému mysleniu a sú iniciátormi vedeckého poznania.

V piatej kapitole sa autor zaoberá názormi Pytagora a jeho nábožensko-filozofickej školy so základnou tézou „všetko je číslo“. Pytagorejci vo svojich názoroch spájali náboženstvo (vokl Dionýza, orfizmus, mystika čísel) a vedu (matematický racionalizmus), no v podstate neprekročili rámec prírodnofilozofických problémov milétskych mysliteľov. Číslo v chápaní pytagorejcov nie je len abstraktná kvantitatívna veličina, ale aj názorne predstaviteľné číslo, ktoré má kvalitu a črty „živej bytosti“.

Kessidi patrí — vo svetovom meradle — k najvýznamnejším znalcom života a učenia Herakleita z Efezu a v tejto práci mu venoval šiestu a siedmu kapitolu.

Prenikavým spôsobom rozoberá aforistický, antitetický štýl „Temného“ filozofia, ukazuje na jeho obrazno-pojmový charakter a návaznosť na bohatstvo ľudového jazyka. Ďalšie podnety pre svojský štýl čerpal filozof z orfických a eleusínskych mystérií. V Herakleitovom prípade štýl a svetonázor tvoria jednotný celok so zámerom vystihnúť protikladné: celistvosť a protirečivú podstatu bytia. Herakleitos sa pokladá za zakladateľa teórie totožnosti jazyka a myslenia, s ktorou súvisí z gréčtiny adekvátne nepreložiteľný „logos“, vo filozofom chápaní je to „aj slovo, aj myšlienka, aj význam a zmysel, aj

označenie niečoho existujúceho, aj samo toto označované“. Zmyslovo vnímateľným analogónom „logu“ je u Herakleita „večne živý“ kozmický oheň.

Kessidi podrobne analyzuje aj Herakleitovu dialektickú koncepciu života a bytia; popri učení o všeobecnej zmene (panta rei — „všetko plynie“), na ktoré sa sústreďujú tradičné výklady, vyzdvihuje učenie o harmónii (jednote) a boji protikladov, ktoré pokladá za ústredné v Herakleitovej filozofii.

Učenie eleatov (Parmenidés, Zenón, Melissos), ktoré znamená víťazstvo pojmového myslenia v gréckej filozofii, Kessidi interpretuje v ôsmej a deviatej kapitole.

Toto učenie predznamenal názory Xenofona o jednom, večnom a neantropomorfnom bohu, ktoré prispeli k preneseniu pozornosti od otázky pôvodu sveta k otázke o jeho existencii, k naznačeniu rozdielu medzi „pravdou“ a „zdaním“.

Parmenidés z Eley stavia už do protikladu „cestu pravdy“ a „cestu zdaní“. „Pri hľadaní toho, čo je vo svete stále a nemenné (substancia), dospel Parmenidés k myšlienke o jednom, nemennom a sebetotožnom bytí, ktoré je prístupné len racionálnemu, logickému mysleniu, a o mnohotvárnom svete pohyblivých a premenlivých vecí, ktoré nie sú prístupné myšlienkam.“

Ak sa milétska škola a Herakleitos priblížili k „objaveniu rozumu“, bol to práve Parmenidés, ktorý objavil „čistý rozum“, čiže rozum bez mytologicko-náboženských obrazov, metaforicko-umeleckých prirovnaní a empirických analógií. „Zistenie kvalitatívneho rozdielu medzi rozumom a zmyslami, myslením a vnímaním, medzi logickým a empirickým bolo najväčším filozofickým objavom“, zdôrazňuje Kessidi.

Podľa Parmenida „cesta pravdy“ vedie k skutočnému bytiu, ktoré je v jeho chápaní materiálno-ideálnym bytím a „cesta zdania“ k svetu viditeľnosti alebo zdanlivosti, „ten však nie je svetom nebytia, ale svetom, ktorého reálnosť je relatívna“.

Na Parmenidovo učenie nadviazal Zenón z Eley, ktorý sa zapísal do dejín svojimi apóriami. Tieto „osudné protirečenia“ vyjadrujú ťažkosti späté so zobrazením dialektiky v logike pojmov; Kessidi výstižne načrtnol ich problematiku a riešenia. „Zenónove apórie potvrdzujú, že predstava o bytí, pohybe, priestore a čase, ktorá predpokladá, že sú diskkrétne alebo naopak, spojité, vedie k neriešiteľným problémom (paradoxom).“ Súčasná fyzika narazila na podobné paradoxy. Filozofia a veda sa dnes znova vracajú k názorom predsokratikov a nachádzajú v nich podnety a paralely so svojimi teóriami.

V záverečnej stati *Konflikt rozumu a viery* Kessidi naznačil ďalší vývin gréckej filozofie a konfrontoval ju s druhou tradíciou našej civilizácie — kresťanským svetonázorom. Podstatnú prevahu pozitív oprávnené nachádza a nie v kresťanskom náboženstve, ako to hlásajú niektorí súčasní buržoázni filozofi.

Monografia *Od mýtu k logu* je dielom základného významu v príslušnej oblasti marxistickej historiografie filozofie. Chceme zdôrazniť: zaujala nás nielen vedecká hodnota tohto diela, ale aj štýl, akým bolo napísané. Číta sa ako najlepšia esej. Dobrý preklad [monografiu preložila Katarína Martinková a nepreložené citáty z anticých autorov Peter Kuklica] i starostlivé redakčné spracovanie prispeli k tomu, aby sme toto vydanie považovali za naozajstný edičný čin.

Vlastimil Kovalčík